

Maria de Bie & Rudi Roose

De zorg om de jeugd en het eeuwige opvoedingstekort

1. De kindernetgeving, of het zichtbaar maken van een opvoedingstekort

Zowel in Nederland als in Vlaanderen komt omstreeks de wisseling van de negentiende naar de twintigste eeuw kindernetgeving tot stand. De realisatie van deze kindernetgeving was nauw verbonden met de politieke discussie over de [‘sociale kwestie’](#), d.w.z. de ingrijpende transformatie van de samenleving als gevolg van processen van industrialisering, proletarisering en verstedelijking. De gedachtegang van de elites was dat deze sociale kwestie terug te brengen was tot een gebrek aan morele gedragsregels, culturele bagage en kennis (Simon & Van Damme, 1989). Opvoeding en onderwijs werden daarom ingezet als de instrumenten bij uitstek om preventief in te grijpen op sociale problemen. In aansluiting hiermee werd het ‘belang van het kind’ de inzet van politieke strijd. De bescherming van het belang van het kind werd gezien als een hefboom tot realisatie van een betere samenleving. Het verbod op kindernetarbeid en de invoering van een algemene leerplicht werden gezien als essentiële voorwaarden om het recht van kinderen op een goede opvoeding te verzekeren. Vanuit deze gedachtegang werd met steeds grotere argwaan gekeken naar ouders die zich, gemeten aan ‘het belang van het kind’, onvoldoende van hun opvoedende taken kweten. De Nederlandse kindernetwetten van 1901 en de Belgische [wet op de Kinderbescherming van 1912](#) maakten het mogelijk in te grijpen op de ouderlijke opvoeding. Deze wetten liggen nog steeds aan de basis van het hedendaagse jeugdrecht, en aan een tot op vandaag dominante opvatting over de relatie tussen ouders, kinderen en de overheid.

De kern van de kindernetgeving is dat de verantwoordelijkheid over de opvoeding berust bij de ouders doch dat externe tussenkomsten in de opvoeding mogelijk zijn wanneer, gemeten aan maatschappelijke normen, de ouders deze verantwoordelijkheid niet of onvoldoende opnemen. In dat geval kan de overheid tussenkomen en maatregelen nemen om, in het ‘belang van het kind’, het ouderlijke opvoedingstekort te compenseren. Deze compensatie werd maatschappelijk noodzakelijk geacht om de maatschappij te beschermen, door ervoor te zorgen dat kinderen de gewenste opvoeding kregen, door onwenselijk ouderlijk opvoedingsgedrag te corrigeren, en door jeugdige delinquenten opnieuw op te voeden. De bescherming van de maatschappij vormde zo het kader om de vraag te stellen naar opvoedingstekorten en maatregelen voor te stellen ter preventie en aanpak van jeugddelinquentie. Dit uitgangspunt wordt benoemd als de ‘leer van het sociaal verweer’.

Met deze leer van het sociaal verweer werd een concrete verbinding gemaakt tussen sociale problemen, opvoedingstekorten en sociaal werk. Opvoedingstekorten werden gezien als de oorzaak van sociale problemen, vooral van jeugddelinquentie. Dit probleem was vanaf de

eerste helft van de negentiende eeuw volop in de aandacht gekomen. Reden daarvoor was onder andere de opkomst van de statistiek (die het mogelijk maakte de jeugd delinquentie zichtbaar af te zonderen van de volwassen delinquentie) en de sociale enquêtes die peilden naar de fysieke en morele gezondheid van vooral de arbeidersjeugd. [Edouard Ducpétiaux](#), de eerste inspecteur-generaal van het Belgische gevangeniswezen en van de weldadigheidsinstellingen, gaf in zijn in 1843 verschenen rapport 'de la condition physique et morale des jeunes ouvriers et des moyens de l'améliorer' de contouren aan van de problematiek van 'de jeugd'. De arbeidersklasse werd gezien als een gevaarlijke klasse door de verwevenheid van armoede met criminaliteit, prostitutie en alcoholisme (Christiaens, 1999; van der Linde, 2007). In Nederland bepleitte de in 1896 opgerichte vereniging 'Pro Juventute' voor een preventieve bestrijding van de jeugdcriminaliteit. Daartoe moest het opvoedingsmilieu uitvoerig in kaart gebracht worden, om op basis daarvan tijdig maatregelen te kunnen nemen. Zo kon voorkomen worden dat situaties van verwaarlozing zouden uitmonden in crimineel gedrag. Voor de tegemoetkoming aan de gesignaleerde opvoedingstekorten werd, zowel in Nederland als in Vlaanderen, beroep gedaan op particuliere initiatieven (Bijlsma & Janssen, 2008). Deze particuliere initiatieven, initieel gedragen door de filantropie en later ook door het professionele sociaal werk, vormen de schakel tussen de private sfeer van het gezin en de publieke sfeer van de overheid (van Nijnatten, 1986). Ze geven zo vorm aan het 'sociale' in het sociaal werk: de verbondenheid tussen individueel vrij handelende burgers, in een gezamenlijke inzet tot preventief optreden tegen antisociaal geacht gedrag (Donzelot, 1984).

2. Preventie, of de vereeuwiging van het opvoedingstekort

Met de leer van het sociaal verweer werd de bekommernis om het ouderlijke 'opvoedingstekort' gekoppeld aan de notie anti-socialiteit: de gedachte was dat wanneer de opvoeding tekort schoot, kinderen verhoogde kans liepen om onmaatschappelijk gedrag te stellen en zouden opgroeien tot delinquenten. Het was daarom belangrijk om zo vroeg mogelijk in te grijpen; preventie werd een centraal concept in de zorg om de jeugd.

De centrale plaats van het preventiestreven in de zorg om de jeugd werd mede gedragen door de toenmalige filantropie. Nog voor de realisatie van de kinderwetgeving werd in 1890 in Antwerpen het eerste internationaal congres over patronage en kinderbescherming gehouden. Op dit congres werd het concept van *moreel verlaten kinderen* geïntroduceerd. Criminaliteitspreventie moest beginnen bij de opvang van verwaarloosde kinderen. De bescherming van de maatschappij hield zo ook aandacht in voor de negatieve gevolgen van de handel in kinderen, van verwaarlozing, fysieke mishandeling, kinderprostitutie, kinderarbeid, enzovoort (Steverlynck, 1997). Het door de filantropie geboden antwoord op deze problemen was dat zij gezinnen hielp hun problemen zelf aan te pakken. De inzet van de filantropie was ingegeven door een mengsel van betrokkenheid, van angst (variërend van die voor cholera tot die voor de revolutie), van welbegrepen eigenbelang van bevoorrechte groepen en van nieuw inzicht in het 'algemeen belang' (van der Kooi, 1999). Helpen van arme gezinnen hield in deze benadering het streven in hen te leren zich aan te passen aan de maatschappelijke normen, naar het model dat voorgehouden werd door de gezinnen uit de burgerij. Dit 'beschavingsoffensief' richtte zich vooral ook op arbeidersvrouwen die werden aangesproken op het vervullen van hun moeder -en echtgenotenrol (Vandenbroeck, 2004).

Om een antwoord te bieden op sociale problemen, vooral armoede en criminaliteit, werd in brede lagen van de bevolking een burgerlijk opvoedingsmodel geïntroduceerd. De

basisgedachte daarvan was dat kennisontwikkeling kon leiden tot sociale en culturele emancipatie, zowel op individueel als op maatschappelijk vlak. *Individuele emancipatie* werd mogelijk omdat via een betere kennis de tekorten uit het herkomstmilieu gecompenseerd konden worden. *Maatschappelijke emancipatie* omvatte het streven van de burgerij tot vernieuwing van de politieke structuur: de opkomst van de moderne democratieën. Deze vernieuwing was er op gericht de politieke en sociaal-economische macht te verdelen op basis van inzet en prestatie, en niet langer op basis van geboorterecht. Vandaag zouden we dat omschrijven als meritocratie.

De bekommernis om de sociale omstandigheden waarin de opvoeding gebeurde, werd aldus vertaald in termen van opvoedingsbekwaamheid, dat wil zeggen de geschiktheid van ouders om hun kinderen op te voeden (Van Nijnatten, 1986). De 'opvoedingsplichten ten aanzien van het kind' (sociale controle) vonden een vertaling als 'rechten van het kind' (emancipatie). Geleidelijk aan resulteerde deze bekommernis in een roep om overheidstussenkomst, aanvankelijk vooral gedragen door burgerlijke particuliere initiatieven en later ook door een zich emanciperend deel van de arbeidersbevolking (De Regt, 1984). Pedagogische initiatieven moesten de negatieve invloeden van kinderarbeid en van een niet adequaat geachte gezinsopvoeding corrigeren. Ze werden gericht op zowel de disciplineren van lagere sociale groepen tot tegemoetkoming aan het burgerlijke opvoedingsmodel, als op de emancipatie van deze lagere klassen via kennisoverdracht en culturele verheffing (Simon & Van Damme, 1989). Arbeidsverbod voor kinderen en een betere scholing werden gezien als de strategie bij uitstek om de sociale ongelijkheden op te heffen door het stimuleren van de persoonlijke aanleg en individuele ontplooiing van alle kinderen. De introductie van de kinderbescherming was een sluitstuk van deze strategie, omdat via de kinderbescherming de naleving van zowel arbeidsverbod als leerplicht gecontroleerd kon worden.

De kinderbescherming was een belangrijke motor in de verdere uitbouw van het 'sociale' middenveld tussen de private sfeer van gezinnen en de publieke sfeer van de overheid. Sturend voor deze uitbouw, zowel via de kinderbescherming, als bijvoorbeeld ook via de armenzorg (Van Damme, 1990; van der Linde, 2008) was het beginsel van subsidiariteit: zowel in Vlaanderen als in Nederland werd de organisatie van de zorg grotendeels in handen gelegd van particuliere initiatieven, die zich organiseerden op basis van geloof of levensbeschouwing, of met andere woorden op basis van de organisatie van gelijkgezinden binnen eenzelfde 'zuil'. Deze verzuilde uitbouw zorgde voor een kanalisering van de sociale strijd, doordat deze strijd steeds meer gevoerd werd vanuit de zienswijze van de eigen organisatie en eigen geloof of ideologie. Binnen de zuil werd een divers aanbod van pedagogische praktijken uitgebouwd, die mee vorm gaven aan het spanningsveld tussen disciplineren en culturele emancipatie. Deze verzuilde uitbouw droeg ertoe bij dat maatregelen om tegemoet te komen aan het opvoedingstekort van ouders levensbeschouwelijk gezien konden worden in het verlengde van de ouderlijke opvoeding. In het katholieke Vlaanderen betekende dit dat een substantieel deel van de zorg georganiseerd werd vanuit de katholieke zuil. Tegelijk droegen deze initiatieven bij tot een onderhevig worden van de relatie tussen ouders en kinderen aan formele maatschappelijke sanctionering. De opvoeding kwam hiermee, althans gedeeltelijk, in de publieke sfeer terecht. Wanneer ouders voor de vervulling van hun opvoedingsplichten niet op de maatschappelijk gewenst geachte wijze konden instaan, werd via de kinderbescherming tussenkomst van de overheid mogelijk en werd, via het preventiedenken, in toenemende mate ook beroep gedaan op deze overheidstussenkomst (De Winter, 1986). Hiermee werd de basis gelegd voor een maatschappelijk steeds ruimere invulling van de het opvoedingstekort. Waar aanvankelijk vooral aandacht ging naar de preventie van jeugd delinquentie, zal het begrip opvoedingstekort

in de verdere ontwikkeling van de kinderbescherming en het jeugdrecht geleidelijk opengetrokken worden tot alle situaties die een ‘goede’ opvoeding in gevaar brengen, tot uiteindelijk elk tekort in sociale en culturele ontplooiingsmogelijkheden (De Bock, 1973). Het streven tot preventie van het opvoedingstekort ligt hiermee ook aan de basis van een steeds bredere omschrijving van het begrip ‘opvoedingstekort’, die op haar beurt de wens oproept tot nieuwe preventieve initiatieven.

3. Het opvoedingstekort en het primaat van het gezin

De introductie van het burgerlijk opvoedingsmodel als een antwoord op sociale problemen hield in dat de gezinsopvoeding benadrukt werd als primair een verantwoordelijkheid van de ouders. Tegelijk echter werd de gezinsopvoeding maatschappelijk genormaliseerd: indien de kinderen later het ‘verkeerde pad’ opgingen, werd dit gezien als de ‘schuld’ van de ouders. Wanneer ouders zich de burgerlijke opvattingen over gezin en opvoeding niet wilden eigen maken en/of niet konden realiseren, riskeerden zij ‘beschermingsmaatregelen’ die tot in de kern van de gezinsstructuur konden doordringen: ter bescherming van kinderen werden kinderen buiten het gezin geplaatst, dit een voor vaak (zeer) lange periode, vaak tot aan de meerderjarigheid. Met het centraal stellen van het burgerlijke gezinsmodel werden maatschappelijke problemen vatbaar voor sociale interventies, waardoor deze problemen beheersbaar werden. Meteen werd het sociaal werk in toenemende mate gezien als een structuur om die sociale interventies te dragen. Controle en zorg sloten in deze benadering op elkaar aan: waar de overheid probeerde sociale problemen beheersbaar te maken, werd zij hierin bijgestaan door moraliserende acties vanuit particuliere initiatieven, die via de nadruk op preventie, een enorme reikwijdte kregen. Zo werd vorm gegeven aan het primaat van het gezin, dit is de introductie van een bepaald *gezinsmodel* waarvan werd aangenomen dat het in zich alle waarborgen bevatte voor een goede opvoeding, tegelijk met de sanctionering van de van dit model afwijkende patronen. Het feitelijk handelen van de ouders werd getoetst aan de normering besloten in het vooropgestelde gezinsmodel. Dit model is het model van het burgerlijke gezin, bestaande uit een met elkaar gehuwde man en vrouw en hun biologische kinderen; de vader is kostwinner en hoofd van het gezin, de kinderen zijn aan hun ouders gezag en eerbied verschuldigd; de ouders staan in voor de opvoeding van hun kinderen tot verantwoordelijke burgers.

Bij de sociaal werkers van eind negentiende, begin twintigste eeuw bestond weinig twijfel over de meerwaarde van het gezinsmodel dat ze introduceerden. De democratisering van de samenleving na de invoering van het algemeen enkelvoudig stemrecht (en later na de tweede wereldoorlog de gerichtheid op grotere gelijkheid in sociale verhoudingen) maakte dat de vanzelfsprekendheid waarmee een bepaald gezinsmodel als norm naar voor geschoven werd onder druk kwam te staan. Ook wetenschappelijke inzichten over de negatieve gevolgen van een uithuisplaatsing van kinderen droegen ertoe bij dat sociaal werk minder paternalistisch werd. Het streven werd langzaam aan meer gericht op het bieden van opvoedingsondersteuning aan gezinnen (Vandenbroeck, 2004). Opnieuw zijn het vooral moeders die het mikpunt worden van initiatieven van opvoedingsondersteuning, samen met allochtone ouders, die een nieuwe doelgroep worden (de Regt, 1999). Deze inzet op opvoedingsondersteuning is overwegend te zien als een radicalisering van het uitgangspunt van het ‘primaat van het gezin’. Het gezinswelzijn wordt gezien als een *intermediair welzijn*: een instrument om de kinderen een goede opvoeding te geven. De hulpaanvaarding door de ouders is een belangrijk uitgangspunt: ze moet gerealiseerd worden via ‘overreding’ en verplichting moet zoveel mogelijk worden vermeden. Een verschil met de vroege

kinderbescherming ligt hierin dat, in de context van een individualiserende samenleving, niet langer uitgegaan kan worden van het *opleggen* van een bepaald opvoedingsmodel, doch dat ouders geactiveerd worden om mee te werken aan een sociaal wenselijke opvoeding. De *participatie* van ouders wordt gezien als een *methodisch principe*: een eventuele non-participatie wordt als negatief aangerekend.

‘Opvoedingsbijstand’ kan in de praktijk door ouders als ondersteunend ervaren worden, doch dit is niet per definitie zo. Ouders ervaren in de praktijk in de kou te blijven staan, indien ze aangesproken worden op de realisatie van een ‘goede opvoeding’ terwijl de criteria voor deze ‘goede’ opvoeding buiten hen om worden bepaald. Deze kritieken zijn echter niet beperkt tot arme gezinnen. Opvoedingsbijstand wordt vaak geboden in het perspectief van het aanspreken van ouders op hun verantwoordelijkheid. In deze ‘top down’-strategie werd de opvoedingsinterventie gestuurd vanuit sociaal wetenschappelijke inzichten over de ontwikkeling van kinderen en de hiermee verbonden vereisten inzake de (gezins)opvoeding. De nadruk ligt dan op de ouderrol als een *sociale functie*: ouders moeten hun kinderen opvoeden als individuen en als leden van de gemeenschap. Kritische benaderingen van opvoedingsondersteuning benadrukken daarentegen dat het beter is te vertrekken vanuit het creëren van goede voorwaarden voor de opvoeding van kinderen eerder dan vanuit het treffen van maatregelen om problemen te voorkomen. Sociaal werkers dienen dan vooral gericht te zijn op het leren begrijpen van het opvoedingsgedrag van ouders in relatie tot de levensomstandigheden van gezinnen. In deze benadering houdt het ‘primaat van het gezin’ in dat aangesloten wordt bij de door ouders zelf gekozen doelen, en ouders ondersteund worden deze doelen te bereiken, waardoor zij ervaren greep te hebben op hun eigen situatie. Het ‘primaat van het gezin’ gaat dan niet uit van het opvoedingstekort, gemeten aan een standaardnorm, maar van de ondersteuning van de doelen die opvoeders en kinderen willen bereiken. Niet de opvoeding, maar de ondersteuning van de opvoeding wordt aldus maatschappelijk georiënteerd (Hermanns, 2006): niet zozeer de controle op het ouderlijk opvoedingsgedrag, dan wel delen van de ouderlijke opvoedingsverantwoordelijkheid door de realisatie van ondersteunende voorzieningen wordt gezien als maatschappelijk belangrijk.

4. Het opvoedingstekort als drager van de jeugdzorg

De bekommernis over het opvoedingstekort in de zorg voor de jeugd is historisch gezien, maar ook actueel nog steeds een sturend principe. Dit opvoedingstekort is actueel niet alleen beperkt tot de rol van de ouders; het gaat evenzeer om de realisatie van een ruimere ‘pedagogische infrastructuur’ (De Winter, 2007). Die is nodig om de opvoeding van jeugdigen in goede banen te leiden. De nadruk op de noodzakelijke pedagogische infrastructuur kadert in de ontwikkeling van zowel het gezinsbeleid in Nederland en Vlaanderen in de naoorlogse periode, en ook in de blijvende bekommernis om een democratische opvoeding.

Het gezinsbeleid verschoof vanaf de jaren zestig van de vorige eeuw van een beleid gericht op de versterking van de economische positie van vooral grote gezinnen naar een gezinsbeleid als een onderdeel van het welzijnsbeleid. In de verschuiving naar een welzijnsbeleid wordt niet alleen ingezet op de introductie van een gezinsmodel, maar wordt ook de kwaliteit van de opvoedingsrelaties *binnen* het gezin een beleidsaandachtspunt. Zo bijvoorbeeld wordt de problematiek van geweld binnen het gezin een aandachtspunt bij uitstek, en ontstaan initiatieven ter preventie en opvang van zowel vrouwenmishandeling als kindermishandeling. Deze aandacht voor de opvoedingskwaliteit binnen het gezin sluit enerzijds aan bij de individualisering en deinstitutionalisering van het gezin als samenlevingsmodel, uitmondend

in een grotere autonomie van de partners ten opzichte van elkaar en van ouders ten opzichte van hun kinderen. Persoonlijke ontwikkeling en emancipatie van de individuele gezinsleden werden belangrijk; het ‘onderhandelingshuishouden’ werd geleidelijk aan de pedagogische norm en vervangt het ‘bevelshuishouden’ (Vandenbroeck & Bouverne-De Bie, 2006). Anderzijds sluit de aandacht voor de opvoedingskwaliteit binnen het gezin aan bij de problematisering van het burgerlijke gezinsmodel, dat niet per definitie warmte, genegenheid en opvoedingskwaliteit biedt, maar vaak ook een hindernis vormt voor de ontplooiing van de gezinsleden.

De aandacht voor de kwaliteit van de relaties binnen het gezin roept de vraag op naar geschikte voorzieningen, ter compensatie van vast te stellen tekorten in het democratisch functioneren van het gezin, zo bijvoorbeeld tekorten inzake de ondersteuning van de schoolloopbaan van de kinderen. Dit tekort wordt opnieuw vooral gezien in gezinnen uit lagere sociaal economische milieus, en in allochtone gezinnen. Deskundig uitgebouwde voorzieningen, zoals bijvoorbeeld kinderopvang en schoolopbouwwerk, moeten zo preventief mogelijk gezinnen ondersteunen om een zo groot mogelijke gelijkheid van ontplooiingskansen voor alle kinderen te garanderen. Deze zienswijze leidt tot een zeer breed begrip van de jeugdzorg: veel vormen van zorg kunnen er onder gevat worden. Zo bijvoorbeeld omschrijft de Nederlandse Wet op de jeugdzorg van 2005 jeugdzorg als ‘ondersteuning van en hulp aan jeugdigen, hun ouders, stiefouders of anderen, die een jeugdige als behorende tot hun gezin verzorgen en opvoeden, bij opgroei- of opvoedingsproblemen of dreigende zodanige problemen’. Het Vlaamse decreet van 2004 betreffende de rechtspositie van de minderjarige in de integrale jeugdhulp stelt het belang van de minderjarige voorop als belangrijkste overweging voor het verlenen van jeugdhulp; het decreet stelt dat het belang van de minderjarige “wordt vastgesteld in dialoog met de minderjarige zelf. Aan de mening van de minderjarige wordt passend gevolg gegeven, rekening houdend met zijn leeftijd en maturiteit. Bij de vaststelling van het belang van de minderjarige is tevens respect vereist voor de mening en voor de verantwoordelijkheden van de ouders”.

De bekommernis om een democratische opvoeding is een tweede factor in het pleidooi voor de uitbouw van goede voorzieningen voor jeugdigen. Deze bekommernis is ingegeven door de vaststelling dat jongeren zelf aangeven een ‘gat in de opvoeding’ te ervaren: buiten ouders, familie en vrienden lijken ze weinig mensen tegen te komen die met hen begaan zijn en krijgen ze vooral aandacht wanneer ze zeer opvallend gedrag plegen. Deze ‘sociale leegte’ wordt geduid als een gevolg van een te grote nadruk op de individuele ontplooiingsmogelijkheden van kinderen en jongeren, en van een onderwaardering van het belang om kinderen en jongeren ook democratische waarden en attitudes aan te leren. Jongeren groeien op deze manier op met een tekort aan mogelijkheden tot maatschappelijke waardering; de tegemoetkoming aan dit tekort vergt investering in een sociaal pedagogisch aanbod: jeugdwerk, buurtwerk, kinderwerking, maar ook de uitbouw van voorzieningen zoals de school op ‘maat’ van de jeugdige (De Winter, 2000). De bekommernis om een democratische opvoeding sluit ook aan bij de vraag naar herprofilering van de opvoeding als een samenlevingsbelang: de erkenning van kinderen als toekomstige burgers van een vrije samenleving, en de bekommernis om het behoud van de democratische rechtsstaat (De Winter, 2007). In een tijd van toenemende individualisering en pluralisering zou de opvoeding een zeer centrale plaats moeten krijgen, wat niet het geval blijkt te zijn. Vanuit de bekommernis om de jeugd en de bekommernis om de democratie is het actuele opvoedingstekort in de eerste plaats een tekort aan maatschappelijke bekommernis voor de opvoeding.

5. Het opvoedingstekort en de rechten van het kind

Passende voorzieningen voor minderjarigen maken, samen met een goed uitgebouwde bescherming en participatiemogelijkheden deel uit van de ‘rechten van het kind’ zoals vervat in het Internationaal Verdrag inzake de Rechten van het Kind (1989). Zowel Nederland als België ratificeerden dit verdrag.

Het Internationaal Verdrag inzake de Rechten van het Kind legt aan de overheden een aantal verplichtingen op, zoals de eerbiediging van het principe dat beide ouders gezamenlijk de eerste verantwoordelijken zijn voor de opvoeding van hun kinderen, en de Staat hen bij deze taak dient te ondersteunen. Het ‘recht op een gezin’ houdt in dat kinderen het recht hebben op te groeien bij familie, dat ze recht hebben op onderwijs en een veilig en gezond leefmilieu. Kinderen hebben ook recht op de bescherming tegen kinderarbeid, mishandeling en geweld. Het belang van het kind is ook in het Internationaal Verdrag inzake de Rechten van het Kind een sturend principe. Het verdrag formuleert belangrijke beleidsdoelstellingen, zowel voor het sociaal beleid algemeen, als concreet voor de instituties, zoals de jeugdhulp, die aangesproken worden voor de uitvoering van dit sociaal beleid.

De implementatie van het Verdrag gaat zowel in Nederland als in Vlaanderen gepaard met discussie over de betekenis van kinderrechten voor de opvoeding van kinderen (Roose & Bouverne-De Bie, 2007). Hierbij is de vraag belangrijk welke actoren in het debat de mogelijkheden en de macht hebben om een bepaalde concretisering van kinderrechten als meer valabel dan andere overtuigingen naar voor te schuiven. Zoals de kinderbeschermingsbeweging vorige eeuw, worden ook de actuele ‘kinderrechtenbeweging’ evenals de kritieken erop in belangrijke mate gedragen door individuen en groepen die voor hun positie in het debat beroep doen op ‘deskundige inzichten’ inzake opvoeding. Zo wordt bijvoorbeeld gesteld dat er een kloof is tussen de rechten zoals omschreven in het IVRK en de realiteit, waardoor er ten aanzien van risicovolle gezinnen nood is aan de toepassing van interventieinstrumenten die wetenschappelijk hebben bewezen effectief te zijn (in Dekker, 2009). Deze sociaal wetenschappelijke kennisconstructie gebeurt (opnieuw) overwegend met uitsluiting van de opvoedingsopvattingen van de ouders en van de inzichten van kinderen zelf over de eigen situatie. Vanuit de aanname dat de sociale wetenschappen in staat zijn om objectief de ‘behoefte’ van kinderen vast te stellen (ongeacht de diversiteit in leefsituaties van ouders en kinderen) bestaat de tendens om ook in de implementatie van kinderrechten de impact en verantwoordelijkheid van ouders en opvoeders tot ‘bijna mythische proporties’ te verheffen, tegelijk met het geloof dat de wetenschappelijke kennis als fundament voor de opvoeding onwankelbaar is. Hierbij wordt uitgegaan van hoe kinderen ‘over het algemeen’ (d.w.z. ‘gemiddeld’) opgevoed worden in ‘doorsnee’ (d.w.z. ‘gemiddelde’) situaties, en wordt onvoldoende gedifferentieerd naargelang de levenscontext en mogelijkheden van concrete gezinnen en kinderen. Aldus wordt vaak onvoldoende rekening gehouden met de mogelijkheid dat in een concrete situatie de ‘gemiddelde’ opvoeding mogelijk niet aangewezen zou kunnen zijn, en/of wordt onvoldoende de vraag gesteld of deze ‘gemiddelde’ opvoeding een voor alle ouders en opvoeders haalbare kaart is. Zo bijvoorbeeld neemt de school een belangrijke plaats in de opvoeding, en wordt het belang van de school ook erkend door ouders en kinderen; tegelijk blijkt de school de ongelijkheden tussen kinderen vooral te bevestigen. Waar de school voor zeer veel kinderen hun ontplooiingsmogelijkheden ondersteunt, blijkt dit tegelijk niet op te gaan voor alle kinderen. In dit licht is de vaststelling te begrijpen dat het streven naar erkenning van de rechten van kinderen als een ‘waarde’ op zich, zonder rekening te houden met de gezinscontext, door bijvoorbeeld gezinnen in armoede als bedreigend ervaren wordt, terwijl hoger geschoolde gezinnen dit kindbeeld en het beeld

van een onderhandelingshuishouden als vertrouwd en aansluitend bij de ‘eigen’ opvoedingsopvattingen erkennen.

6. Besluit

Opvoeding wordt in belangrijke mate gezien als een middel om de integratie in de vigerende samenleving te bevorderen (Heyting, Kruithof & Mulder, 2002). De pedagogische en de sociaal politieke discussie zijn in dit licht inherent met elkaar verbonden. In de sociaal politieke context van de vroege twintigste eeuw werd de overheidstussenkomst in de opvoeding gezien als een controle op de uitoefening van het ouderlijk gezag. Met de ontwikkeling van de verzorgingsstaat werd de overheidstussenkomst geherdefinieerd van een controlerende naar een ondersteunende tussenkomst: opvoedingsbijstand werd centraal gesteld. Met het Internationaal Verdrag inzake de Rechten van het Kind wordt nadruk gelegd op de rechten van kinderen als hoeksteen van de jeugdhulp. Overheen deze verschuivingen is vast te stellen dat de zorg om de jeugd de zorg omvat hen een zo goed mogelijke opvoeding te verzekeren door een appèl op de verantwoordelijkheid van zowel de private sfeer van het gezin als de publieke sfeer van de samenleving. De zorg om de jeugd werd en wordt aldus gefundeerd in een opvoedingstekort, waaraan mits de gepaste sociale voorzieningen tegemoet gekomen kan worden.

De geschiedenis van de jeugdzorg laat zien dat de duiding van een opvoedingstekort een belangrijke motor is in de vormgeving van het publieke debat over ‘het belang van het kind’ als een verantwoordelijkheid van ouders en opvoeders. Het belang van het kind werd hiermee instrumenteel ingezet tot legitimatie van de jeugdzorg. Een kritisch meenemen van deze geschiedenis is noodzakelijk om bij te dragen tot het besef dat niet de legitimatie van de jeugdzorg op de voorgrond moet staan, maar wel de vraag of de jeugdzorg bijdraagt tot een beter begrip van wat het belang van dit kind, van deze opvoeders in deze samenleving kan zijn, en of hiermee recht gedaan wordt aan besef van menselijke waardigheid en sociale verbondenheid.

Over de auteurs

Prof. Maria de Bie is hoofddocent sociale agogiek en voorzitter van de vakgroep Sociale Agogiek van de Universiteit Gent. Rudi Roose is doctor-assistent aan de vakgroep sociale agogiek en deeltijds docent aan de vakgroep criminologie, Vrije Universiteit Brussel. Mail via maria.debie@UGent.be en rudi.roose@ugent.be.

Verwijzingen

- Bijlsma, J. & Janssen, H. (2008). *Soicaal werk in Nederland. Vijfhonderd jaar verheffen en verbinden*. Bussum: Uitgeverij Coutinho.
- Christiaens, J. (1999). *De geboorte van de jeugddelinquent*. Brussel: VUB Press.
- Dekker, J. (2009). Children at risk in history: a story of expansion. *Paedagogica Historica*, 45(1-2), 17-36.
- De Regt, A. (1984). *Arbeidersgezinnen en beschavingsarbeid. Ontwikkelingen in Nederland 1870-1940. Een historisch-sociologische studie*. Meppel/Amsterdam: Boom.
- De Regt, A. (1999). Een nieuw beschavingsoffensief? In S. Timmer, E. Kuiper m.m.v. W. Melief, G. Sluiter-Wagelaar & E. Verhoef (red.), *100 jaar maatschappelijk werk: helpen kun je leren* (pp. 25-28). Assen: Van Gorcum.
- De Winter, M. (1986). De veranderende relaties tussen ouders en deskundigen. In Engelen P., (ed), *Ouderschap in verandering* (pp. 215-227). Lisse: Swets & Zeitlinger
- De Winter, M. (1995). *Kinderen als medeburgers. Kinder- en jeugdparticipatie als maatschappelijk opvoedingsperspectief*. Utrecht: De Tijdstroom.
- De Winter, M. (2000) *Beter Maatschappelijk Opvoeden. Hoofddlijnen van een eigentijdse participatie-pedagogiek*. Oratie Universiteit Utrecht. Assen: Van Gorcum.
- De Winter, M. (2007). Het kind als publiek - private onderneming. In Koops, W., Levering, B., De Winter, M. (red), *Het kind als spiegel van de beschaving. Een moderne antropologie van het kind* (pp.139-150). Amsterdam: Uitgeverij SWP.
- Donzelot, J. (1984). *L'invention du social: essai sur le déclin des passions politiques*. Paris: Fayard.
- Hermans, J. (2006). Opvoedingsondersteuning: van pedagogische preventie naar empowerment. In Decoene, J., Myny, F., Vanthuyne, T., Verschelden, G. (red), *Samen op een hobbelpaard. Over preventie en ondersteuning van opvoedingssituaties* (pp. 151-161). Antwerpen/Apeldoorn: Garant.
- Heyting, F., Kruithof, B., & Mulder, E. (2002). Education and social integration: on basic consensus and the cohesion of society. *Educational Theory*, 52(4), 381-396.
- Roose, R. & De Bie, M. (2007). Children's rights; a challenge for social work. *International social work*, 51(1), 37-46.
- Simon, F., & van Damme, D. (1989). De pedagogisering van de kinderlijke leefwereld. De 'Ligue de l'Enseignement' en de oorsprong van enkele parascolaire initiatieven. In E. Verhellen, F. Spiesschaert & L. Cattrijse (eds.), *Rechten van kinderen. Een tekstbundel van de Rijksuniversiteit Gent naar aanleiding van de Uno-conventie voor de rechten van het kind* (pp. 151-181). Antwerpen/Arnhem: Kluwer/Gouda Quint.
- Steverlynck, C. (1997). *Kleine martelaars: een historisch document over misbruikte kinderen, kindermishandeling, incest en prostitutie*. Antwerpen: Icarus.
- van Damme, D. (1990). *Armenzorg en de staat: comparatief-historische studie van de origines van de moderne verzorgingsstaat in West-Europa, voornamelijk achttiende tot begin negentiende eeuw*. Gent: sn.
- Vandenbroeck, M. (2004). *In verzekerde bewaring. Honderdvijftig jaar kinderen, ouders en de kinderopvang*. Amsterdam: Uitgeverij SWP.
- Vandenbroeck, M. & Bouverne-De Bie, M. (2006) Children's Agency and Educational Norms: A Tensed Negotiation. *Childhood*, 13(1) 127-143.
- van der Linde, M. (2007). *Basisboek geschiedenis sociaal werk in Nederland*, Amsterdam: Uitgeverij SWP.
- van Nijnatten, C. (1986). *Moeder Justitia en haar kinderen. De ontwikkeling van het psycho-juridisch complex in de kinderbescherming*. Lisse: Swet & Zeitlinger.